

KIRJOITUKSIA

Julkaisemme oheiset Elämää lukijana -muistitietokeruuseen tulleet kirjoitukset kokonaisuudessaan, jotta voimme antaa teemanumeron lukijoille kuvan muistelukirjoitusten luonteesta ja eri sukupolvien kokemuksista. Kirjoitusten julkaisemiseen on saatu lupa kirjoittajilta ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralta. Tekstejä on jonkin verran toimitettu, kuitenkin pyrkimyksenä on ollut säilyttää kirjoittajien persoonallinen ilmaisu. Kirjojen ja lehtien otsikot on kursivoitu. Nämä otsikot perustuvat kuitenkin kirjoittajien muistelmiin eikä niitä ole erikseen tarkistettu.

Toini Marjamaa (s. 1937)

Minulla ei ole minkäänlaista mielikuvaa siitä, milloin opin lukemaan. Olen osannut lukea ja kirjoittaa paljon ennen kouluun menoani. Minulla on monta vanhempaa sisarusta, ja kodissani oli vain pirtti ja pieni kamari. Ei minua kukaan opettanut, opin toisia kuunnellessani ja aapisia ym. koulukirjoja katsellessani. Menin kouluun syksyllä 1944 Lapin sodan ja evakosta tuloni jälkeen. Veljeni oli rintamalla, kirjoitin hänelle kenttäpostissa kirjeitä ja hänkin kirjoitti pikkusiskolleen. Ei minulle kukaan varsinaisesti lukenut, ei äidillä eikä isälläni ollut siihen aikaa, vaikka luku- ja kirjoitustaitoisia olivatkin. Isäni ei ollut käynyt päiväkkään koulua, äitini kaksi viikkoa kiertokoulua. Vanhemmat sisarukseni paasasivat ääneen läksyjään ja minä tietysti kuuntelin ja tutkin heidän kirjojaan aina, kun vain sain tilaisuuden. Ei minun koulussa tarvinnut enää opetella, osasin lukea ”suoraan” ja olin jo lukenut ensimmäiset oikeat kirjatkin.

Aivan helppoa ei lukemisen opettelu syksyllä 1944 ollut niille, jotka eivät vielä sitä osanneet. Saksalaisten poistuttua kylältämme ei koululla ollut jäljellä yhtään kirjaa, niitä ei ilmeisesti ollut kätketty. Taisivat saksalaiset viedä matkamuittoina. Alakoulun opettaja kirjoitti aakkoset papereille, joiden avulla päästiin alkuun, minulle oli kotona ostettu Aapinen. Kirjoja kerättiin kylän taloista, tyttöjen käytössä olleet koulukirjat olivat melko siistejä, mutta niitä ei riittänyt kaikille. Osa sai poikien jäljiltä melkoisen resuisia kirjoja. Jotkut äidit kävivät moittimassa opettajaa, joka oli antanut heidän lapsilleen niitä resukirjoja.

Meidän köyhässä kodissamme ei ollut muita kirjoja kuin *Raamattu*, virsikirja ja Lutherin *Vähä katekismus*, mutta kun vanhin sisareni pääsi töihin Kemiin, niin hän alkoi ostaa pikkusisarilleen lahjoiksi kirjoja. Ensimmäinen kirja, jonka luin oli nimeltään *Pikku äiti*. Se oli ihan oikea kirja, ei kuvakirja, joka kertoi äidistään orvoiksi jääneistä lapsista, joista vanhin, hänkin vielä pikkutyttö joutui huolehtimaan, olemaan äiti pienille sisaruksilleen. Muis-tan, kuinka aivan itkin surusta kirjaa lukiessani. Minua kalvoi voittamaton intohimo kirjoihin, luin kaiken, minkä käsiini sain. Osasin kansakouluun mennessäni liki ulkoa sisarusteni koulukirjat, pidin historiasta, erityisesti Kreikan tarut ja mytologia viehättivät. Kyläkoulumme kirjastossa ei ollut monta kirjaa, *Risto Roopenpojan seikkailut autiolla saarella* ja *Väiski Vemmelsääri* taisivat olla ainoita, joita sieltä luin. Valistunut opettajamme neuvoi lu-

kemaan *Setä Tuomon tuvan*, jonka luinkin heti kun sen löysin. Opettajilla oli myös tapana joskus käsityötunneilla lukea ääneen omia kirjojaan, odotimme aina näitä satuhetkiä. Keskekoulussa ollessani luokallani oli äidinkielen lehtorin, joka opetti myös alaluokilla tytöille käsitöitä, tytär, jonka esityksestä saimme luvan lukea jokainen vuorollaan ääneen jotain tytökirjaa.

Edellä jo kerroin ensimmäisestä lukemastani kirjasta ja siitä, että vanhin sisareni osti joului- ja syntymäpäivälahjoiksi kahdelle nuorimmalle sisarelleen kirjoja. Rakastin satukirjoja, Aili Somersalon *Päivikin satu* ja *Mestaritontun seikkailut* olivat aivan ihania pienelle sota-ajan tytölle, joka ei voinut uneksiakaan kauniista vaatteista. Satujen ja yleensäkin kirjojen kieli oli oikea aarrearkku. Makustelin uusia ja outoja sanoja ja käsitteitä, keräsin niitä muistini ”käsitearkkuun”. Kun menin Ylitornion kirkonkylälle oppikouluun, pystyin lainaamaan kirjoja kunnan pienestä kirjastosta, joka sijaitsi kanttorilan yläkerran yhdessä huoneessa. Koululaisilla oli lupa lainata kaksi kertaa viikossa kaksi kirjaa kerrallaan, joten valitsin kirjat niiden paksuuden mukaan. Eihän minulle neljä kirjaa tahtonut koko viikoksi riittää. Joului- ja pääsiäisloman ajaksi sai lainata neljä kirjaa, nekin tietysti mahdollisimman paksuja. Vanhempani eivät koskaan kieltäneet minua lukemasta, vaikka äiti joskus sanoikin, että voisin välillä kutoa vaikka sukkia. Naapureilta lainasimme kirjoja, meitä oli kolme nuorinta sisarusta kotona, vanhin oli jo olevinaan aikuinen ja yritti piilotella lainaamia ”aikuisten” romaaneja. Ei hän koskaan onnistunut, minulla oli tarkka kirjavainu. Sisareni kertoi myöhemmin, kuinka häntä pisteli vihaksi, kun oli piilottanut jonkin kirjan ja kotiin tullessaan näki minun olevan lukemassa sitä. Muistan itsekin, kuinka hän yritti kiskoa kädestäni kirjaa, josta pidin lujasti kiinni ja sanoin vain, että revipä jos uskallat. Eihän sisarparkani voinut repiä lainaamaansa kirjaa.

Vanhempani eivät sensuroineet lukemisiäni, eikä kirjastonhoitajana ollut kanttorikaan ollut ahdasmielinen eikä puuttunut valintoihini. Muistan, kun sanoin vähän anteeksipyytäen kun lainasin Waltarin *Sinuhien*, ajattelevani että on aukko sivistyksessä, jos ei *Sinuhe*a ole lukennut. Kanttori totesi vain, ettei se hänen mielestään kovin suuri aukko ollut. Olin silloin jotain 13-14-vuotias, enkä ymmärtänyt siitä paljoakaan, ainakin tietämään jotain Egyptistä ja muinaisesta historiasta. Luin kaiken, minkä käsiini sain. Ainoastaan kerran äitini pakotti minut lopettamaan lukuni kesken eräänä jouluaattoiltana. Olin saanut sisarelteni viehättävän kirjan *Joutsenten talo*, ja olin lukeissut sen iltaan mennessä melkein kokonaan, vain pari viimeistä, jännittävintä loppulukua vaille, kun äitini komensi lopettamaan lukemisen ja menemään nukkumaan, aamulla oli normaali aikainen herätys navettaan. Sanoin, että lopetan kohta, luen vain pari sivua vielä, mutta äitini sammutti valon ja totesi sivujen löytyvän huomennakin. Mökissämme oli vain pieni kamari, jossa äiti ja isä nukkuivat, pienehkö pirtti, jossa muu perhe nukkui. Asia oli sillä selvä, ja sivut löytyivät seuraavana aamuna.

Olin niin innokas lukemaan, että piilouduin kesäisin kotini takana olevaan tuuheaan koivuun (en silloin tiennyt Lönnrotista mitään), syksyisin menin kotini muhavintille suureen ”evakkolaatikoon” piiloon lukemaan. Olimme Lapin sodan pyyhkäistessä kotikylämme ohi olleet evakossa Tornionjoen väylän vastarannalla Vittaniemen kylässä. Isämme oli tehnyt suuren puulaatikon vähäisiä tarvekalujamme, vaatteitamme yms. varten. Se oli hyvä piilopaikka, mutta sisareni äkkäsivät sen, ja ottivat tavakseen koputella luudanvarrella kattoon ja houkutella jollain minua kiinnostavalla asialla minut tulemaan alas vintiltä. Vanhempani eivät koskaan kieltäneet lukemista. Isäni tosin sanoi koulumme rehtorille päättäjäistilaisuudessa, koulu oli kunnallinen keskikoulu, ei lukiota, että olisin voinut saada paremman todistuksen, jos en olisi lukenut niin paljon muuta. Valistunut rehtori oli sanonut isälleni huomanneensa minun tietävän muutakin, kun vain koulukirjoista luettua. Minulle oli valtava pettymys, kun olin 13-vuotiaana hoitamassa kesällä sisareni pientä tytärtä Ke-

missä, sisareni ja hänen miehensä olivat kumpikin töissä. Olin aivan innoissani, kun pääsin kaupungin mielestäni valtavaan kirjastoon. Lainasin muutaman nuortenkirjan, mutta kun olin ylitorniolainen ja alaikäinen, en saanut heti kirjastokorttia, sain eräänlaisen hakemuslomakkeen, johon piti saada holhoojani eli siis sisareni hyväksyntä. Vein paperin luottavaisesti hänelle, mutta hän kieltäytyi panemasta nimeään, hän piti lukemistani tarpeettomana ja ehkä pelkäsi, että unohtaisin lukiessani lapsen. Olin häpeissäni palauttaessani lainaamani ja lukemani kirjat, minun täytyi kertoa, etten saanut lupaa. Minulle ei ollut tullut mieleenkään, etten saisi lukea, koska sitä ei kielletty kotonakaan. Olen myöhemmin kertonut sisarelleni, ettei hänen kieltönsä ollut estänyt lukemista, kirjaston nuortenkirjojen asemasta olin saanut lainata pihapiirissä asuvalta nuorelta naiselta ruotsalaisia intohimoisia rakkausromaaneja, joista muistan ainakin Alice Lyttkensin *Kaipuun sininen kukka* -nimisen kirjan.

Kotini oli köyhä, mutta lehtiä meille tuli, Kemissä ilmestyvät *Pohjolan Sanomat* ja kokoomuksen *Pohjois-Pohja*, joka tuli lehdessä kirjaltajana olleen vanhimman sisareni toimesta. *Maaseudun tulevaisuus* tuli, sen sunnuntain numerossa ilmestyi alakerran jatkokertomuksena Auli Nuolivaaran *Paimen, piika ja emäntä*. Leikkasin jokaisen osan lehdestä ja ompelin paksun lehtinipun kirjaksi! Sota-aikana tuli tietysti *Hakkapeliitta*. Lehtiä ei ostettu eikä niitä ollut siihen aikaan missään myytävänäkään, ei pienellä kylällä ollut lehtikioskeja. Sodan jälkeen vanhin sisareni tilasi meille nuoremmille jotain lastenlehteä, olisiko ollut *Sirkka*, en ole varma. Muistaakseni uskovaiseen kotiimme tuli *Rauhan Sana* -niminen hengellinen lehti, joka ei ollut eikä ole ns. vanhoillislestadiolaisen suunnan julkaisu. Varmaan *Rauhan Sanaa* ja *Hakkapeliittaa* säilytettiin, saattaapa vanhan kotimökkimme vintiltä vieläkin löytyä jokunen Hakkapeliitta. Sanomalehtipaperit käytettiin vessa- eli ulkokohtauskäsissä. Salattavia tai lapsilta kiellettyjä lehtiä ei tilattu tai ostettu, kaikkea luettavaa, mitä kotoa löytyi, sai vapaasti lukea. Ei köyhällä perheellä ollut varaa ”hölynpölyyn”. Se sisareni, joka yritti piilottaa minulta lainaamia aikuisten kirjoja, joissa oli hänen mielestään minulle sopimattomia kohtauksia, kuten sellainen, jossa tyttö ja poika istuivat yhdessä nurinkäännetyn kärryn aisalla, joka oli hänen mielestään äärettömän romanttista, tilasi yhdessä joittenkin naapurin tyttöjen ja emäntien kanssa viikkolehtiä. *Nyyrikki*, *Sirpale* ja *Perjantai* olivat täynnä romanttisia tarinoita ja jatkokertomuksia, ne kuuluivat monen tytön ja emännän käsissä. Sota-ajan ankeuden ja raskaan työn uuvuttamat maalaisnaisetkin kaipasivat romantiikkaa.

Mitähän tarkoittaa minulle lukemisen kulttuuri? Ehkä sitä, että satukirjat, nuorten kirjat, rakkausromaanit, Tarzanit ja lännenkirjat ovat vähitellen vaihtuneet vakavampiin aiheisiin: matkakertomuksiin, enemmän aikakausia ja tapoja kuvaaviin historiallisiin, kansatieteellisiin ja toisen maailmansodan jälkeisiin natsien keskitysleirejä ja Stalinin vainoja käsitteleviin teoksiin. Dekkarit ja runot ovat säilyneet mukana koko elämäni ajan. Olen vieläkin se Saima Harmajan Kieloniityllä surujaan itkevä tyttö. Dekkarien, edes Agatha Christien henkilöihin en sentään ole koskaan samaistunut, olen vain aina pitänyt juonellisista arvoitusdekkareista, en ”pitkin maailmaan pyssy kädessä rikollisia jahtaavista sankareista”. Tärkeitä kirjoja on minulla useita, en pysty luettelemaan sellaisia, joista en koskaan luopuisi, ainostaan *Raamattu* pysyy kirjahyllyssäni varmasti. Sellaisia kirjoja, jotka ovat olleet tärkeimpiä joissakin elämäni käännekohtissa ja muuttaneet maailmankatsomustani voin listata mieleeni tulevassa järjestyksessä: Ensimmäinen tällainen oli Harriet Beecher-Stowen *Setä Tuomon tupa*, joka tosin järkytti, mutta avasi silmäni orjuuden merkitykselle. Tähän sarjaan kuuluu myös lännen valloituksesta intiaanien näkökulmasta kuvaava Dee Brownin *Haudatkaa sydämeni Wounded Kneehen*. Ilman perusteluja Topeliuksen *Välskärin kertomukset*, Linnan, Päätalon, Huovisen, Erno Paasilinnan, Jane Austenin muutkin kuin lempikirjani *Ylpeys ja ennakkoluulo*, venäläiset klassikot Tolstoin, Tsehovin, Dostojevskin, Paus-

tovskin (*Kertomus elämästä*-sarja), Solohovin *Hiljaa virtaa Don*, Solzenitsynin teokset. Kotimaisista kruununa loistaa Aleksis Kivi, jonka kieli on niin kaunista, värikästä ja ilmeikästä, ettei hänen veljeksiinsä kyllästy ikinä, mukana seuraavat Elias Lönnrot ja Samuli Paulaharju, johon kuulema olen oikein ”hurahtanut”, kuljimme mieheni kanssa vuosikymmenet hänen jalanjäljillään ympäri pohjoiskalottia. Klassikkorunoilijat Kivistä, Leinosta ja Runebergistä Aila Meriluotoon, Aale Tynniin ja Saima Harmajaan, johon samastuin, koska hän kuoli sairauteen, joka iski minuunkin. Aika oli jo muuttunut, en kuollut vaan paranin, henkiset traumat kyllä jäivät, oli vaikea käsittää olevansa kartettava, saastainen. Kaikki edellä mainitut ovat jossain vaiheessa muuttaneet käsityksiäni elämästä, ihmisistä ja maailmasta. Ehkä viimeisimmät lukemani tähän sarjaan kuuluvista kirjoista ovat kiinalaisen naiskirjailijan, jonka nimeä en nyt muista, omaelämäkerrallinen teos *Villijoutsenet* sekä aivan toisenlainen Pauliina Rauhalan *Taivaslaulu*.

Koska asun yksin omakotitalossani mieheni kuoltua 17 vuotta sitten, voin lukea mihin aikaan ja missä paikassa tahansa kotonani, pääasiassa luen iltaisin, aina makuuasennossa joko sohvalla tai vuoteessa. Kirjoja minulla on yli tuhat, en ole jaksanut laskea pitkään aikaan, en raski luopua kirjoista, ostelen ja saan yhdeltä kummityttäreltäni, jonka koko perhe miehestä lapsiin lukevat paljon joulu- ja syntymäpäivälahjoiksi kirjoja. Tämä kummityttäreni pyysi minut kummiksi omalle tyttärelleen, joten ei ole ihme, että tytöstä tuli himolukija, jo noin viisi-kuusivuotiaana hän puristi kirjaa sylissään ja sanoi ”minä rakastan kirjoja”. Kirjahyllyjä minulla on lattiasta kattoon ulottuvia olo- ja makuuhuoneessa sekä pieni hylly työhuoneessani, mieheni entisessä ateljeessa, jossa hän maalasi.

”Alussa oli sana ja sana oli Jumalan tykönä.” Mielestäni lukutaito on inhimillisen elämän perusedellytys, sanan voima voittaa aheet, sen ilmaisee jo alussa oleva Raamatun lause. Vallankumouksissa aina ensin tuhotaan omaan ajatteluun kykenevät, opiskelleet ihmiset, joilla on sana hallussaan. Lukutaidottomia ja omaan ajatteluun kykenemättömiä on diktaattorien helpoin hallita. Martti Luther jo tajusi, että tärkein kirja piti olla koko kansan luettavissa ja Suomessa kirkko pakotti kansan oppimaan lukemisen jalon taidon. Lukutaito on suomalaisten sivistyksen perusta. Eihän Jukolan Juhanikaan päässyt vihille Venlansa kanssa ennen kuin oppi lukemaan ja kirjoittamaan. Lukutaito ja sen käyttäminen eli lukeminen on avannut ainakin minun silmäni näkemään, kokemaan ja ehkä vähän ymmärtämäänkin tätä Luojan luomaa maailmaa, ehkä niin kuin Jukolan Eeron ”kotimaamme koko kuva ja sen ystävälliset äidinkasvot” ovat ainiaaksi painuneet minunkin sydämeni syvyyksiin. Minulla on ollut Kiveä paremmat mahdollisuudet avartaa maailmaani sekä lukemisen että matkustamisen kautta, vaikka tietojeni mukaan Kivi luki silloisia klassikoita ja tunsikin maailmaa sitä kautta.

Sähköisiin kirjoihin en ole ”sotkeentunut”. En halua lukea enempää tietokoneelta kuin muiltakaan lukulaitteilta. Haluan tuntea kirjan käsissäni, selata taaksepäin kesken lukemisen, makustella sanoja ja asioita, keskeyttää hetkeksi, toisin sanoen rakastan kirjoja en tietotekniikan vempoleitä. En seuraa tai lue verkkolehtiä. Minulle tulee tilattuna *Helsingin Sanomat* ja *Pohjolan Sanomat*, ilmaislehtiä paikallisia pieniä lehtiä, *Rauhan Sana* ja päätitän *Parnasso*, tällä hetkellä ”juorulehti” *Seura*, siinä on paljon ristikoita! En kuulu tällä hetkellä lukupiireihin, kävin monta vuotta Kemin kulttuurikeskuksessa kokoontuvassa lukupiirissä, mutta se kokoontuu samana päivänä kuin englannin kurssini, yritän virkistää muistiani ja rasittaa aivojani opiskelemalla ja pitämällä yllä englannintaitoani. Kirjoittajaryhmä Ringissä olen mukana, julkaisemme noin kolmen vuoden välein teksteistämme antologioita. Kuulun myös Lapin Kirjallisuusseuraan, mutta ne eivät ole varsinaisia lukupiirejä, joissa keskusteltaisiin yhdessä lukemistamme kirjoista. Muutamien samanhenkisten ystävien kanssa keskustelemme aina joskus lukemistamme kirjoista.